

2. HAFTA

AIT182 ve AIT282

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

İnkılâplar

1. Siyasal Alanda Yapılan İnkılâplar

İnkılâp; mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır. Türk İnkılâbının başlıca özellikleri şunlardır:

- Türk İnkılâbının teorik ve ideolojik hazırlığı yoktur. Tarihi gelişmeler bu hazırlığa zaman bırakmamıştır.
- Türk inkılâbı amaç, hazırlanış ve uygulama yönünden diğer inkılâplardan farklıdır. 1789 Fransız ve 1917 Rus inkılâplardan farklı olarak Türk inkılâbında, inkılâbın hazırlığını yapanlar fikri yönden olgunlaştıranlar ve onu aksiyon alanında başarıya götürenler aynı kişilerdir. Türk inkılâbında bağımsızlık ögesi daha çok ortaya çıkmıştır.
- Bu inkılâp sonucu yeni bir devlet ortaya çıkmıştır.
- Türk inkılâbı bir bakıma milli bağımsızlık ve milli egemenlik mücadelesidir.
- Türk inkılâbı, Türkiye’de Doğu kültürü yerine, Batı kültürünü benimsemiş, milli şuuru ve millet ruhunu uyandırmıştır. Ayrıca Türkiye’ye modern zihniyeti getirmiştir.
- İnkılâpların tümü birbirini tamamlar niteliktedir.
- Türk inkılâbı emperyalist güçlere karşı gelmenin mümkün olduğunu dünyaya ilk defa kanıtlamış, tutsak milletlere bağımsızlık yolunu açmıştır.
- İnkılâplarla, çağdışı kurumlar akılcı bir yöntemle değiştirilmiştir.
- Yapılan inkılâplarda Batı tipi kurumlar örnek alınmıştır.
- İnkılâplarda akılcılık ön plandadır.
- İnkılâplar, halkın ve zamanın ihtiyaçlarından doğmuştur.
- İnkılâplar, belli aşamalarla gerekli şartlar oluştuğunda gerçekleştirilmiştir.
- İnkılâplar sayesinde ikili uygulamalara son verilmiştir.

Siyasal alanda yapılan inkılâplar; Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı, Halifeliğin kaldırılması başlıkları altında incelenecektir.

1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

Saltanat, Osmanlı Devleti’nde babadan oğula geçen tahtın adıdır. Yeni Türk Devleti’nin siyasal yapısını sağlamlaştıracak ilk adım, saltanatın kaldırılması olacaktı. Ancak bu ilk adımın atılması kolay değildi. Türk ulusu tarih boyunca başında bir hükümdarın bulunmasına alışmıştı. Eski Orta Asya Türklerindeki hakanlar, Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde “Padişah” olarak yaşamışlardı. Eski Türk anlayışına göre, egemenlik

kutsal kavramdı. Bu kutsallığı gök tanrısı, bir aileye vermişti. Ailenin üyelerinden başkası, ulusu yönetme hakkına sahip değildi. Türkler, İslamı kabul ettikten sonra bu kutsal egemenlik kavramı, yeni dinsel kurallarla da desteklendi. Peygamberlerin vekili olan halifeler, Türk hakanlarına, ulusu yönetmek hakkını dinsel kurallara dayanarak verdiler. Böylece, eski Türk egemenlik anlayışı, İslam ilkeleriyle bağdaşınca saltanatın önemi de arttı. Osmanlılar hem Bizans imparatorlarının kayıtsız şartsız hükümdarlık etme anlayışını benimsediler, hem de XVI. yy'dan sonra kendilerine Halife şanı da vererek, son derece güçlendiler. Yüzlerce yıl süren bu yönetim biçimi öylesine köklemişti ki “padişahsız” bir Türk devletinin var olabileceğini, yalnız halk değil, birçok aydın bile düşünemiyordu. Bu nedenle Atatürk, egemenliği, padişahı alıp, gerçek sahibi olan ulusa verme işini, pek dikkatli ve ihtiyatlı biçimde gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal, Anadolu’ya çıktığı günden itibaren milli egemenliğe dayalı bağımsız bir devlet kurmayı hedefliyordu. Fakat bu hedefi gerçekleştirebilmek için öncelikle ulusal güçleri birleştirmek, siyasi birlik ve beraberliği sağlamak ve savaşın kazanılmasına öncelik vermek gerekiyordu. Mustafa Kemal bir yandan ulusal güçleri birleştirmeye ve Kurtuluş Savaşı’nın yönetim mekanizmasını kurmaya çalışırken, bir yandan da milli egemenlik anlayışını çevresindekilere benimsetmeye gayret etti. Genelge ve kongrelerle milli egemenlik anlayışını çevresinde yaydı. TBMM’yi açmakla da milli egemenlik ilkesini yürürlüğe koydu. TBMM’nin kurulmasından itibaren milli egemenlik ilkesi uygulanıyordu. Saltanatın varlığını sürdürmesi bu ilkeye ters düşmesine rağmen, kamuoyunun hazır olmamasından dolayı saltanata dokunulmamıştı. İstanbul Hükümeti, Kurtuluş Savaşı süresince Kuva-yi Milliye Hareketi’ni bölmeye çalışmış ve padişahlık makamının sürdürülmesi uğruna İtilaf Devletleriyle işbirliği sürdürülmüştü. İtilaf Devletleri Lozan Konferansı’nda İstanbul Hükümeti’nin de temsilci göndermesini istediler. Böylece Türk tarafında ikilik yaratarak bölücülük yapacaklar ve güçsüz düşüreceklerdi. Halbuki Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul Hükümeti’nin bir yardımı olmadığı gibi, bu hareketi engellemeye çalışmışlardı. TBMM bu duruma sert tepki gösterdi.

23 Nisan 1920’de kurulan yeni Türk devleti bir yandan egemenliğin ulusa aitliğini belirtirken, bir yandan da padişaha bağlı olduklarını söylüyorlardı. O günkü şartlarda ortamın henüz hazır olmayışı bunu gerekli kılmıştı. Atatürk zafere adım adım koştukça bu sorunun çözülmesi biraz daha kolaylaştı. Önerilen bazı çözüm yolları bulunmaktaydı. Ancak ya başka bir Osmanlı prensi ya da Atatürk’ün kendisi “padişah” olmalı idi. Her iki çözüm yolunun da ulusal egemenlik ilkesi karşısında tutarlı yanı yoktu. Lozan Konferansı arifesinde, İstanbul’daki padişah hükümetinin barış görüşmelerine çağırılması, Atatürk’e fırsat verdi. Bütün aydınların düşüncesi adaletli bir barış yapılması üzerinde düğümlendiği sırada saltanat sorunu kestirme yoldan çözümlenecekti. Milli egemenliği tam olarak gerçekleştirebilmesi ve demokratik bir düzenin kurulabilmesi için saltanatın kaldırılması gerekiyordu.

Nedenleri:

- 23 Nisan 1920’de kurulan TBMM’nin milli egemenlik esasına dayanması dolayısıyla saltanatın milli egemenlikle bağdaşmaması
- Ulusal egemenliği tam olarak gerçekleştirme isteği
- İki başlı yönetimin milli çıkarlara ters düşmesi
- TBMM’nin 20 Ocak 1921’de kabul ettiği anayasaya koyduğu bazı maddelerle padişah ve halifeyi dini ve hukuki yetkilerden yoksun bırakması
- Osmanlı hükümetinin kendisini halen meşru bir hükümet olarak görmesi
- Saltanat makamının Kurtuluş Savaşı’ndaki olumsuz tutumu
- İtilaf devletlerinin İstanbul Hükümetini de Lozan görüşmelerine çağırması

Yukarıdaki nedenlerle TBMM, Lozan Görüşmeleri öncesinde saltanatu kaldırmıştır. Halifelik ise kamuoyu ve şartlar hazır olmadığı için kaldırılamamıştır. Sultan Vahdettin, 17 Kasım’da yurt dışına çıkmıştır. TBMM yurtdışında halifeliğin Türkiye aleyhine bir koz olarak kullanılmasını önlemek için 18 Kasım’da halifeliği Vahdettin’den alarak Abdülmecid Efendiyi yeni halife olarak ilan etmiştir. Çıkarılan kanun ile halifelik Osmanlı ailesine ait olarak kaldı. Artık halifelik makamına TBMM tarafından Osmanlı ailesinden bilgi ve karakterce en iyi olan kişi seçilecekti.

Şekil 1. Saltanatın kaldırılmasından sonra Vahdettin Malta’ya gitti.

Sonuçları:

- Altı yüz yıllık Osmanlı Saltanatı sona erdi. Böylelikle Türkiye'deki iki başlılığın ve iki hükümetin bulunması sona erdi.
- Ulusal egemenliğin bütün bir şekilde sağlanması için kritik bir adım atıldı.
- TBMM'nin açılışından sonraları ikinci büyük İnkılap hareketi gerçekleştirildi.
- Milli Egemenliğin gerçekleşmesi yolunda kritik bir adım atıldı. Saltanatın kaldırılmasıyla TBMM Hükümeti Türkiye'de yönetimi tek başına ele almıştır.
- Devletin laikliği konusunda ilk derece gerçekleştirildi. Bu gelişme birlikte din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır.
- Türkiye'de devlet başkanlığı sorunu ortaya çıktı. Bu mesele Cumhuriyetin ilanını hızlandırmış ve devlet başkanlığı sorunu Cumhuriyetin ilanı birlikte çözümlenmiştir.
- TBMM'de tartışmalar daha da artarak Meclisin çalışmaları olumsuz yönde etkilendi. Bununda etkisiyle, TBMM'nin seçimlere gitmesi hızlandı.

Önemi:

- Cumhuriyete geçiş süresi hızlanmış demokratik bir düzenin kurulmasının önündeki en kritik ehemmiyet kaldırılmıştır.
- Halifelik ulusal egemenliğe bağlantılı sembolik bir kurum haline getirilmiştir.
- Birinci TBMM'nin ilk ve tek inkılabıdır.
- Cumhuriyetçilik ilkesi doğrultusunda yapılmış esas inkılaptır.
- Osmanlı devleti resmen sona ermiştir.

2. Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923)

Cumhuriyet kavramının esasını, "cumhur" sözcüğü oluşturmaktadır. Bu bakımdan cumhuriyet, cumhurun eş anlamlısı olan "çoğunluk" tarafından belirlenen yönetimin adıdır.

Dar anlamda cumhuriyet, "Siyasi iktidarı kim kullanacak?" sorusunu; "Yönetim; belirli bir kişi, hanedan, sınıf tarafından değil, toplumun kendi içinde çıkardığı temsilci veya temsilciler tarafından gerçekleştirilmelidir ve kullanılmalıdır." biçiminde cevaplandırır.

Geniş anlamda cumhuriyet ise, halkın seçtiği yöneticilerin yönetim biçimini, diğer bir anlatımla; nasıl yöneteceğine ilişkin sorunun cevabını kapsamaktadır. Buna göre; yöneticilerin (siyasi iktidar kullanıcılarının), kendilerini seçen bireylerin ortak değerlerine, istemlerine, dileklerine, özelliklerine uygun yönetmesi gerek ve

zorunluluğunu ifade eden geniş anlamdaki cumhuriyet, aynı anlam ve kapsamdaki demokrasiyi de içermektedir.

Cumhuriyet yönetiminde birey, devletin köleleri değil, efendileridir. Devletin, bireyi ve birey topluluğunu değil, bireylerin devleti biçimlendirmesi cumhuriyetin önemli diğer bir özelliğidir.

Cumhuriyetin İlan Edilmesinin Nedenleri:

- Ulusal egemenliğin gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Saltanatın kaldırılmasından sonra ortaya çıkan devlet başkanlığı sorununu çözümlemek,
- TBMM'nin açılmasıyla kurulmuş olan yeni Türk devletinin rejimini belirlemek ve bu konudaki tartışmalara son vermek,
- Bazı çevrelerin başkomutanın görevinin bittiğini savunarak eski düzenin devamı için yoğun propaganda yapmaları,
- Saltanatın kaldırılması ile artan muhalefetin meclise dayalı hükümet sistemini işlemez hale getirmesi,
- Mecliste hükümet sisteminin yol açtığı sorunlar ve ortaya çıkan hükümet bunalımı.

Saltanatın kaldırılmasının ve Lozan Barış Anlaşması'nın ardından TBMM'de en çok tartışılan konulardan biri, yeni devletin niteliği sorunuydu. Kendisi bir hükümet olan TBMM'nin ayrı bir hükümetinin ve bu hükümet yönetecek bir başbakanının bulunmaması, meclis içinden bakanların seçiminde adayların gerekli oyu sağlamakta güçlük çekmeleri, sürekli sorunlara yol açmaktaydı. 27 Ekim 1923'te Ali Fethi (Okyar) Bey başkanlığındaki hükümetin istifası ve Cumhuriyet Halk Partisi grubunun yeni hükümet listesi üstünde anlaşmaya varamaması üzerine, 28 Ekim akşamı Çankaya'da yeni hükümet teşekkülü ile ilgili çalışmalar sırasında Cumhuriyetin ilanı kararlaştırıldı. Toplantı sonrasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte 1921 anayasasının bazı maddelerini değiştiren değişiklikleri tespit ettiler. 29 Ekim 1923 günü konu önce Halk fırkası grubunun öğleden sonraki oturumunda gündeme geldi. Mustafa Kemal Paşa'nın bir gün önce tespit ettiği değişiklikler uzun görüşmelerden sonra kabul edildi. Kanun teklifi, Kanun-i Esasi encümeni tarafından usulen incelenerek meclise sunuldu. TBMM 29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı kararla Cumhuriyeti ilân etti. Cumhuriyetin ilânı ile 1921 Anayasası'nın 1,2,4,10,11 ve 12. maddeleri şu şekilde değiştirilmiştir:

- Birinci maddeye "Türkiye Devleti'nin şekl-i hükûmeti Cumhuriyettir" cümlesi eklenmiştir.
- İkinci madde; "Türkiye Devletinin dini İslâm, resmî lisanı Türkçedir" şekliyle tespit edilmiştir. Bu madde 1921 Anayasası'nda mevcut olmayıp ana yasamıza ilk defa girmiştir.

- Dördüncü madde; Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükûmetin ayrıldığı idare konularında Bakanlar Kurulu vasıtasıyla yönetir.
- Onuncu madde; Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni Cumhurbaşkanının seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir.
- On birinci madde; Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla gerekli gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder.
- On ikinci madde; Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, Başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclis'in onayına sunulur. Meclis toplantı hâlinde değil ise, onaylama Meclis'in toplantısına bırakılır.

Yapılan bu önemli değişikliklerden sonra aynı gün Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılarak, Mustafa Kemal Paşa yeni Türk Devletinin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. 30 Ekim 1923'te ise Malatya Mebusu İsmet Paşa, M. Kemal Paşa tarafından Başbakan olarak atanmış ve yeni kabine teşekkül ettirilmiştir.

Şekil 2

Cumhuriyetin İlanının Sonuçları ve Önemi:

- Devletin rejimi belirlendi.
- Devletin başkanı belli oldu.
- Mustafa Kemal Paşa ilk Cumhurbaşkanı seçildi.
- Meclis Hükümeti sisteminden “Kabine Sistemi”ne geçildi.

- Meclis başkanlığı ile hükümet başkanlığının birbirinden ayrılması sağlandı.
- Cumhuriyet'in ilanı ile hükümet bunalımları sona erdi, Başbakanlık sorunu çözüldü.
- Yapılacak olan diğer inkılâplar için uygun bir ortam hazırlandı.

3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

Osmanlı Hanedanı elinde bulunan halifelik sıfatının yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından kaldırılması olayıdır. Devletin laikleştirilmesi konusunda atılan en önemli adımdır. Halife sözcüğü, Arapça bir kelime olup Hz. Muhammed'in dünya işlerine vekalet etmesi anlamında kullanılır. Halifelik ya da Hilafet, İslami siyasi yönetime verilen addır. Halifelik makamı Yavuz Sultan Süleyman'ın 1516-1517 Mercidabık ve Ridaniye savaşları sonucunda Memlük Devletine son vermesiyle Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı hükümdarları, bu tarihten sonra halifelik makamının yetkilerini birçok kez kullanmıştır.

Halifeliğin Kaldırılmasını Hazırlayan Sebepler

- Kurtuluş Savaşı boyunca Padişah ve Halife Vahdettin'in, Milli Mücadele'ye cephe alması, bir hilafet ordusu kurarak TBMM güçlerini ezmek istemesi,
- Ulusçuluk temeli üzerine kurulmuş yeni Türk Devleti'nde halifeliğin yerinin olmaması,
- Halifelik devam ettiği sürece Müslüman ülkelerin içişlerine karışılması tehlikesinin her zaman var olması,
- Halifeliğin, gerçek anlamını çoktan kaybetmiş olması,
- Yapılacak yeniliklere halife ve taraftarlarının engel olabilecekleri düşüncesi,
- Abdülmecit Efendi'nin, yalnızca bir "halife" gibi değil, bir padişah gibi davranmaya, olumsuz propagandalar yapmaya başlaması,
- Bazı komutan ve milletvekillerinin halifeye bir kısım siyasal yetkiler verilmesini, meclisin çıkardığı yasaların halifenin onayından geçmesi gerektiğini savunmaları.

Saltanatın kaldırılması ve IV. Mehmet'in (Padişah Vahdettin) İstanbul'dan sınır dışı edilmesinin ardından TBMM'nin seçmiş olduğu Abdülmecit Efendi, eski rejimi savunanların tek ve son umudu haline gelmiş ve bundan destek alan Abdülmecit Efendi, imzasını Halif- i Müslimin olarak atması kararlaştırılmışken ileride hanlık iddiasında bulunabileceğine işaret eden " Halife Abdülmecit bin Abdulaziz Han "

olarak atmaya başlamıştı. Cuma Selamlığına Fatih'in kıyafeti ve başındaki sarıkla çıkmak istedi. Yeniden törenler düzenlemeye ve demeçler vermeye başladı. Bunun üzerine birçok İslam devletleri kendisine bağlılığını bildirmesiyle kendisini İslam'ın önderi olarak görmeye başladı.

Bu durumdan rahatsız olan Mustafa Kemal, İzmir'deki ordu tatbikatı sırasında ordu komutanlarına düşüncesini açıklayarak halifeliğin kaldırılmasını meclis gündemine getireceğini belirtti.

1 Mart 1924 Yılında yapılan bütçe görüşmelerinde Halifeliğe ayrılacak ödeme konusu gündeme getirildikten sonra 3 Mart 1924'de kabul edilen yasa ile halifelik kaldırılmış ve ileride hilafet konusunda hak iddia etmemeleri için Osmanlı hanedanı üyelerinin de yurt dışına gönderilmelerine karar verildi. 5 Mart 1924 sabahı Abdülmecid Efendi ailesi ile birlikte Türkiye topraklarından ayrıldı.

Halifeliğin kaldırıldığı gün başka kararlar da alındı:

- Osmanlı hanedanı yurt dışına çıkarıldı
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Bu kanunla ülkedeki bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Eğitim-öğretim alanında yaşanan ikilik sona erdi.
- Şeriyye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı. Yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kuruldu.
- Erkan-ı Harbiye Vekâleti kaldırıldı. Yerine Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı kuruldu.

Halifeliğin Kaldırılmasının Sonuçları:

- Halifeliğin kaldırılması, laik düzene geçişin ilk adımıydı.
- Halifeliğin kaldırılması eski rejim taraftarlarını etkisizleştirmiş, iç ve dış politika da tam bağımsızlık sağlamıştır.
- Ulusal egemenlik anlayışını güçlendirmiştir.
- TBMM'ndeki karşıt görüşlerin etkisi azalmıştır.
- Halifeliğe bağlı kurumlarda yeni düzenlemeler gerçekleştirilerek bu kurumların TBMM'ne geçişi sağlanmıştır.
- Osmanlı hanedanı 155 kişilik bir ekiple yurt dışına çıkarılmıştır.
- Halifeliğin kaldırılmasından sonra Şerif Hüseyin kendisini halife ilan etti. Bunun üzerine 9 ülke yöneticisi de kendilerini halife ilan ettiler.

Şekil 3. Halife Abdülmecit Efendi

Uyarı: Halifeliğin kaldırılması, Türkiye'nin laikleşmesi yolunda atılan en önemli adımdır.